

ҰСТАЗ, ҒАЛЫМ ДӨКЕЙ ӘБДІКӘРІМҰЛЫ ТӘЛЕЕВКЕ 60 ЖЫЛ

©2019 ж. М. Елеуов

Мақалада Дөкей Әбдікәрімұлы Талеевтің өмір жолы, ұстаз, ғалым болып қалыптасу кезеңдері жайлы жазылған. Дөкей Әбдікәрімұлы студент кезінде ҚазМУ-дің археологиялық экспедициясы құрамында Жамбыл, Оңтүстік Қазақстан, Қызылорда облыстарында жүргізілген археологиялық зерттеулерге қатысты. Ол Шу, Талас, Келес өңірлерінде, Алакөлдің төңірегінде зерттеу жұмыстарын жүргізіп, бұрын есепке алынбаған ондаған ортағасырлық қалаларды ашып, ғылыми айналымға енгізген зерттеуші, Қазақ хандығы тұсындағы қалаларды зерттеп жүрген білікті археологтардың бірегейі. Дөкей Әбдікәрімұлы әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінде, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия университеттерінің тарих факультетінде дәріс оқып, болашақ археологтар мен тарихшыларды даярлауға елеулі үлес қосқан ұстаз.

Түйін сөздер: археология, Д. Талеев, экспедиция, университет, ортағасырлық қала, ұстаз, ғалым

Дөкей Әбдікәрімұлы 1969 жылы 20 мамырда қазіргі Түркістан облысының Қазығұрт ауданындағы Жаңабазар ауылында көп балалы отбасында дүниеге келген.

Мектепті туған ауылында бітірген оның еңбек жолы да сол ауылда басталды. КСРО-ның Солтүстік флотының жағалау бөлімінде әскери борышын өтеп қайтқан ол оқуға түссем деген мақсатпен 1985 ж. Алматыға келеді. Жастайынан Келес өңіріндегі сан түрлі археологиялық ескерткіштерді көріп, олар туралы атасынан аңыз әңгімелерді естіп өскен оның арманы болашақта сол ескерткіштерді зерттейтін маман болу еді. 1986 жылы әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың тарих факультетіне оқуға түскен Дөкей Әбдікәрімұлы үшін өмірдің жаңа кезеңі басталды. Міне, сонан бері 33 жыл мен – ұстаз, ол – шәкірт болып бірге, жұбымыз жазылмай келе

жатырмыз. Оның студент кезі, онан кейінгі аспирантура, докторантура, Ә.Х. Марғұлан атындағы Архео-

Сур. 1. Дөкей Әбдікәрімұлы Талеев

Fig. 1 Dokey A. Taleev

логия институтында, Л.Н. Гумилёв атындағы Еуразия университетінде, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-да бірге жұмыс істеген жылдары менің көз алдымда өтті және өтіп жатыр. Ол оқуға түскен бетте факультеттің археология және этнология кафедрасын таңдады, осы кафедрада оған кафедраның іргесін қалаған, қазақтың тұңғыш кәсіби археологтардың бірі Әбдіманап Медеуұлы Оразбаев, профессор – оқытушылар У.Х. Шәлекенов, Н.О. Алдабергенов, Ә.Т. Төлеубаев, М. Елеуов және басқалар дәріс оқыды. 1987 жылғы шілде айында 1–курсты бітірген студенттер археологиялық практикаға өту үшін Жамбыл облысының Шу ауданындағы ортағасырлық Ақтөбе қаласындағы археологиялық базасына барды. Сол уақытта осындай база тек МГУ-де ғана болатын. Ортағасырлық Ақтөбеде, бірнеше жыл университет археологиялық экспедициясының (жетекшісі У.Х. Шәлекенов) құрамында Жамбыл, Оңтүстік Қазақстан, Қызылорда облысында болып барлау және қазба жұмыстарына қатысқанын ол өзі оқытушы болған кезде студенттерге үлкен мақтанышпен, тебірене айтып отырғанын талай рет естідім.

1991 жылы университеті археолог мамандығы бойынша бітірген жас маман бірден Ә.Х. Марғұлан атындағы Археология институтына аспирантураға түсті, оған жетекші болып белгілі археолог, профессор, академик Карл Молдахметұлы бекітілді. Ол өзінің археолог болып қалыптасуына сүбелі үлес қосқан, көмек берген ұстаздарын ерекше құрметтейді, әсіресе, өзінің ғылыми жетекшісі Карл Молдахметұлы Байпақовқа деген алғысы шексіз екенін үнемі айтып отырады. Аспирант Дөкей

Әбдікәрімұлы өзі туып өскен Келес өңірінде 1991–1994 жылдар аралығында археологиялық барлау жүргізіп, жалпы саны 63 ортағасырлық қалалар мен елді мекендерді ашып, олардың бірқатарында қазба жұмыстарын жүргізіп, осы өңірдегі қалалық мәдениеттің даму кезеңдеріне қатысты тың деректерді ғылыми айналымға енгізді. Оның жүргізген зерттеулерінің барысында Келес өңірінің ортағасырлар кезіндегі қалалық өркениеттің ошағы болғандығы дәлелденді. 1995 жылы ол “Келес өңірінің ортағасырлық ескерткіштері (VI–XVIII ғғ.)” атты тақырыпта кандидаттық диссертация қорғады. 1994–1999 жылдар аралығында ол Ә.Х. Марғұлан атындағы Археология институтында кіші ғылыми қызметкер болып қызмет атқарып, Келес өңірінде зерттеу жұмыстарын жалғастырды, сонымен қатар Алматы қаласындағы университеттерде археология, Қазақстан археологиясы, Қазақстан тарих пәндерінен, дәріс оқып ұстаздық жолын бастады.

1999 ж. шілде айында мені Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия университетінің ректоры ағамыз (ол университетті менен 5 жыл бұрын бітірген болатын, сондықтан оны аға деп отырмын) жаңадан ашылған археология және элем тарихы кафедрасының меңгерушісі қызметіне жұмысқа шақырды, әңгіме барысында ғылыми атағы бар бір шәкіртімді ерте келуге болатынын айтты. Алматыға келген бойда Дөкей Әбдікәрімұлына осы ұсынысты айтып, Еуразия университетіне бірге баруға шақырдым. Ол бірден келісті. Сол жылғы тамыз айының соңғы күндерінің бірінде екеуіміз Астанаға барып, жұмысқа кірісіп кеттік.

Сур. 2. Еуразия университетінде, 2001 ж.
 Фото М. Хабдулинаның жеке архивінен алынды

Fig. 2. At the L.N. Gumilyov Eurasian National University, 2001.
 Photo from the M. Khabdulina's archive

1999–2012 жылдар аралығында Еуразия университетінде аға оқытушы, доцент қызметін атқарған ол кафедраның қалыптасуына елеулі үлес қосты. Археология, Шетел археологиясы, Орталық Азия археологиясы, Батыс Азия археологиясы пәндерінен студенттерге және Қазақстанның ортағасырлық қала мәдениеті, археологияның іргелі мәселелері, Ұлы Жібек жолының қалалары, Қазақстан археологиясының тарихы мен тарихнамасы курстары бойынша магистранттарға дәріс оқыды. Сол жылдарда ол университет студенттерінің археологиялық практикасын, жаз айларында Ақмола облысының аудандарында, ортағасырлық Отырар, Түркістан, Сығанақ, қалаларында, Сырдарияның орта, төменгі ағысындағы, Қаратаудың Солтүстік беткейіндегі, Шу мен Талас өлкелеріндегі тарихи

мәдени ескерткіштерді зерттеумен өткізіп жүреді. Бұл сол жылдарда археологиялық практика өткізетін еліміздегі жоғары оқу орындарының қолынан келе бермейтін (қаржылық, көлік жағынан) іс болатын.

2005–2008 жылдар аралығында Дөкей Әбдікәрімұлы Ә.Х. Марғұлан атындағы Археология институтында докторантура да оқыған кезде ортағасырлық Отырар, Тараз, Сауран, Бозоқ, Сарайшық қалаларында қазба жүргізді, 2008–2012 жылдарда “Қазақ хандығының қалалары” тақырыбы бойынша Арыс, Келес, Сырдария өзендері алқабында, Қаратаудың күнгей, теріскей беткейлеріндегі Қазақ хандығы кезіндегі Қараспантөбе, Созак, Сауран, Аққорған, Арқұқ қалаларында археологиялық қазба жұмыстарын жүргізді. Жүргізілген зерттеулер жұмыстарының нәтижесінде Қазақ хандығы кезінде өмір сүрген қалалар жайлы жаңа деректер

алынып, олардың бірқатарының өмір сүрген уақыты, тіршілік тоқтаған кезі анықталды. Ол Қазақстанның жоғары оқу орынының студенттеріне арнап алғашқы болып оқулық жазған ұстаз. 2010 жылы Л.Н. Гумилев атындағы университеттің баспасынан жарыққа шыққан “Археология” оқулығы студенттерге, магистранттарға, докторанттарға, оқытушыларға арналған.

2012–2018 жылдарда ол әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің археология, этнология және музеология кафедрасында доцент болып жұмыс істеді. Осы жылдарда ол археология және этнология, музей ісі бойынша маманданып жүрген студенттер мен магистранттарға әлемдік және Қазақстан археологиясының өзекті мәселелерінен лекция оқып, студенттердің ортағасырлық Ақтөбе қаласында өтетін археологиялық

практикасына жетекшілік жасады. Университетте жұмыс атқарған жылдарда ол өзін ұлағатты ұстаз, білікті маман ретінде көрсете білді. Ол университет археологиялық экспедициясы құрамында Шу, Талас өңірінде орналасқан ортағасырлық Ақтөбе (Баласағұн), Меркі, Қысымшы, Тараз, Түймекент қалаларында жүргізіліп жатқан қазба жұмыстарына қатысты.

2012–2015 жылдарда Дөкей Әбдікәрімұлы әл-Фараби атындағы Ұлттық университеттің профессоры Ә. Төлеубаев басқарған экспедиция құрамында Алакөлдің төңірегінде жүргізілген археологиялық барлау жұмыстарына қатысты, Ұлы Жібек жолының бойында тізбектеле орналасқан 13 ортағасырлық қалалар мен елді мекендерді ашып, олардың бірнешеуінде жүргізілген қазбаларға басшылық жасады.

*Сур. 3. Ұстазы М. Елеуов, жетекшісі К.М. Байпақов. Тараз, 2014.
Суреттің авторы А. Грищенко*

*Fig. 3 His teacher M. Yeleuov, his mentor K.M. Vaipakov. Taraz, 2014.
Photo by A. Grishchenko*

Дөкей Әбдікәрімұлы жалпы саны 160-тан аса ғылыми мақала, екі ұжымдық монографияның авторы. Оның еңбектерімен мақалаларында Қазақстан археологиясының, әртүрлі тарихи-географиялық аудандарда орналасқан ортағасырлық, Қазақ хандығы кезіндегі қалалардың өзекті мәселелері қарастырылған. Оның қазақ тілінде жазған ортағасырлық қалаларды есепке алу, барлау, қазба жүргізуге арналған мақалалары жас зерттеушілер тарапынан сұранысқа

ие болып жүр. Ол тәрбиелеген шәкірттер бүгінгі күнде еліміздің жоғары оқу орындарында ұстаздық етіп, бірқатары магистратурада, докторантурада оқып жүр.

60-қа толып отырған Дөкей Әбдікәрімұлы өзі таңдаған археолог мамандығын шексіз сүйетін ұстаз, ғалым, өте қарапайым, достыққа адал азамат. Ол ұл, қыз тәрбиелеп отырған әке, адал жар, береке дарыған, үйлесімі жарасқан шаңырақтың отағасы.

Дөкей Әбдікәрімұлы Талеевтің негізгі ғылыми еңбектерінің тізімі

Автореферат:

Келес өңірінің ортағасырлық археологиялық ескерткіштері (VI–XVIII ғғ.): тарих ғыл. канд. ... дис. автореф. Алматы: Ә.Х. Марғұлан атындағы Археология институты, 1995. 21 б.

Монография, ғылыми-әдістемелік еңбек, телавторлықта кітаптар дайындауға қатысуы:

1. Археология (Жоғары оқу орындарының студенттеріне арналған оқулық). Астана: Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, 2010. 176 б.
2. Шу өңірінің ортағасырлық ұзын қорғанды қалалары (*телавт. М. Елеуов, С. Есенов*). Алматы: Қазақ университеті, 2017. 114 б.
3. 2015 жылғы Хантауда жүргізілген археологиялық барлау және қазба жұмыстары // Ұлы көш жолымен. Қазақ хандығының құрылуына қатысты археологиялық қазбалар, жазба деректер, шежіре-аңыздар мен жер-су атауларына байланысты ғылыми зерттеулер. Тараз: Тараз университеті, 2015. 43–93-бб. (*телавт. М. Елеуов, Е. Ақымбек, С. Есенов*).

Мақалалар:

1. Көне ескерткіштер зерттеу күтеді // Қазақ тарихы. 1994. № 1. 20–22-бб.
2. Келес өңіріндегі жаңа ашылған қалалар // Известия НАН РК. Сер. обществ. наук. 1995. № 4 (203). 34–39-бб.
3. Аязқала // «Қазақстан» Ұлттық энциклопедия. 1998. Т. 1. 595–596-бб.
4. Сарайчик: проблемы исследования великого города // Проблемы изучения и сохранения исторического наследия. Алматы: КазНУ им. аль-Фараби, 1998. С. 240–245 (*в соавт. с Самашевым З., Кожжаковым Д.*).
5. Қазақстан археологиясының атасы // Мобилизованный археологией. К 80-летию Акишева Кималья Акишевича (1924–2003 гг.). Астана: ЕНУ им. Л.Н. Гумилёва, 2004. С. 97–100.
6. Юго-Западные ворота тюркского мира // Мобилизованный археологией. К 80-летию Акишева Кималья Акишевича (1924–2003 гг.). Астана: ЕНУ им. Л.Н. Гумилёва, 2004. С. 114–121.
7. Науакент // «Қазақстан» Ұлттық энциклопедия. Алматы, 2005. Т. 7. 23–24-бб.
8. Сүткент // «Қазақстан» Ұлттық энциклопедия. Алматы, 2006. Т. 8. Б. 116.
9. Ортағасырлық Сауран шаһары («Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасының зерттеулері) // Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университеті хабаршы. 2008. №3(64). 158–167-бб.

10. «Қазақ хандығы қалалары» археологиялық отрядының 2009 жылы жүргізген барлау жұмыстарының қорытындысы // Қазақтану. Халықаралық ғылыми журнал. 2010. №3–4 (16–17). 28–36-бб.

11. Сырдарияның сол жағалауында жүргізілген археологиялық барлау жұмыстары // Отан тарихы. 2010. №4. 158–166-бб.

12. Келес өңірінің тарихи-географиялық очеркі // Қазақтану. Халықаралық ғылыми журнал. 2012. №2 (23). 22–33-бб.

13. Аңыз бен шындық. Дүмбай мен Шымбай батырлар жайлы аңыз // Қазақстан археологиясы мен этнологиясы бойынша материалдар мен зерттеулер: V шығарылымы. Алматы: Қазақ университеті, 2014. 58–61-бб.

14. Асусай қалашығында жүргізілген археологиялық зерттеу жұмыстарының кейбір қорытындылары // Қазақстан археологиясы мен этнологиясы бойынша материалдар мен зерттеулер: V шығарылымы. Алматы: Қазақ университеті, 2014. 37–52-бб. (мелавт. Ә.Т. Төлеубаев, Р.С. Жұматаев, М.С. Шағырбаев).

15. Созақ Қазақ хандығының тірек қаласы // Электронный научный журнал «edu.e-history.kz». №2. URL: <http://edu.e-history.kz/ru/publications/view/253> Дата обращения: 24.05.2019 г.

16. Ежелгі Тараз қаласы мен оның қала аймағының қорғаныс жүйесінің зерттелу тарихы // А. Құнанбаев атындағы ҚазҰПУ хабаршысы. 2015. №2 (45). 145–151-бб.

17. Ақтөбе қаласының шаруашылық аймағында 2015 жылы жүргізілген археологиялық қазба // Әл-Фараби атындағы ҚҰУ хабаршысы. 2016. №1 (80). 212–218-бб. (мелавт. М. Елеуов).

18. Бұзылып жатқан ортағасырлық қалаларды зерттеудің кейбір әдістері // IX Оразбаев оқулары: «Қазақстан мен іргелес елдердің тарихи-мәдени мұрасын зерттеудегі заманауи әдістер мен тұрғылары» атты халқаралық ғыл.-әдіст. конф. матер. / Жауапты ред. Ғ.Қ. Омаров. Алматы: Қазақ университеті, 2017. I-бөлім. 435–440-бб. (мелавт. М. Елеуов).

19. Тағдыры жұмбақ Қышқала // Қазақстан археологиясы. 2018. №1–2. 259–272-бб. (мелавт. М. Елеуов, С. Есенов).

20. К.А. Ақышевтың Қазақстанның ортағасыр археологиясын зерттеуге қосқан үлесі // Марғұлан оқулары–2019: көрнекті қазақстандық археолог К.А. Ақышевтің 95 жылдығына арналған Халықар. археол. ғыл.-тәж. конф. матер. (Нұр-Сұлтан, 19–20 сәуір). Нұр-Сұлтан: Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университеті, 2019. 47–54-бб.

21. Ұлы Жібек жолының Іле өңірі арқылы өткен тармағы // XI Оразбаев оқулары: «Ұла Даланың жеті қыры және Еуразия археологиясының өзекті мәселелері» атты тақырыппен өтетін дәстүрлі халықар. ғыл.-әдіст. конф. матер. (Алматы, 26–27 сәуір). Алматы: Қазақ университеті, 2019. 155–160-бб.

Автор туралы мәлімет:

Елеуов Мадияр – тарих ғылымдарының докторы, профессор, археология, этнология және музеология кафедрасы, әл Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті (Алматы қ., Қазақстан); madiareleuyov@mail.ru

НАСТАВНИКУ, УЧЕНОМУ Д.А. ТАЛЕЕВУ 60 лет

М. Елеуов

В статье охарактеризованы основные вехи научно-педагогической деятельности Д.А. Талеева. Будучи школьником, Д.А. Талеев мечтал о профессии археолога, затем, став студентом КазНУ им. аль Фараби, он в составе археологической экспедиции университета принимал активное участие в изучении памятников на территории Жамбылской, Южно-Казахстанской, Кызыл-Ординской областей. После окончания университета Д.А. Талеев занимался исследованием средневековых городов долины рек Шу, Талас, Келес, Западного Казахстана и

окрестностей Алаколя, открыл несколько десятков ранее неизвестных памятников средневековья. Сегодня Д.А. Талеев является одним из ведущих археологов по изучению городов периода Казахских ханств. В годы работы на исторических факультетах КазНУ им. аль Фараби и ЕНУ им. Л.Н. Гумилева юбиляр читал лекции по проблемам средневековой археологии Казахстана и внес значительный вклад в подготовку археологов и историков.

Ключевые слова: археология, Д.А. Талеев, экспедиция, средневековый город, университет, наставник, ученый

60 YEARS TO THE TEACHER AND SCIENTIST D.A. TALEYEV

M. Yeleuov

This article characterizes the milestones of scientific and teaching activities of D.A. Taleyev. Being a schoolboy, D.A. Taleyev dreamed of being an archaeologist, becoming a student of Al Farabi Kazakh National University, he as a member of the University's archaeological expedition actively participated in various works in Jambyl, South Kazakhstan, Kyzylorda regions. After graduation, D.A. Taleyev studied medieval towns of the Shu, Talas, Keles, West Kazakhstan and Alakol and discovered dozens of previously unknown medieval sites. He is one of the leading archaeologists on the study of the Kazakh Khanate period cities. During the work at the historical faculties of Al Farabi Kazakh National University and L.N. Gumilyov Eurasian National University, he lectured on the problems of medieval archeology of Kazakhstan and made a significant contribution to the training of archaeologists and historians.

Keywords: archaeology, D.A. Taleyev, expedition, medieval city, university, teacher, scientist

About the author:

Yeleuov Madiyar. Doctor of Historical Sciences, Professor, Archeology, Ethnology and Museology Department, Al Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan; madiareleyov@mail.ru